

УДК 355/359.0

П. М. Сніцаренко,

доктор технічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник центру
воєнно-стратегічних досліджень

Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського, полковник запасу,

Ю. О. Саричев,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник центру
воєнно-стратегічних досліджень

Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського, полковник запасу,

Ю. І. Міхєєв,

кандидат технічних наук, начальник науково-дослідної
лабораторії наукового центру Житомирського військового
інституту імені С. П. Корольова, підполковник,

М. В. Праута,

заступник начальника Управління комунікацій
та преси Міністерства оборони України, полковник

Методичний підхід до виявлення та оцінювання негативного інформаційно- психологічного впливу на особовий склад військ (сил)

У статті викладено методичний підхід до виявлення та кількісного оцінювання негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) як невід'ємної складової системи протидії такому впливу, яка має функціонувати за кібернетичним принципом.

Ключові слова: виявлення та оцінювання негативного інформаційно-психологічного впливу, особовий склад військ (сил), експертний метод, кібернетична модель.

© П. М. Сніцаренко, Ю. О. Саричев, Ю. І. Міхєєв,
М. В. Праута, 2017

Постановка проблеми. У передових у воєнному сенсі державах світу останнім часом накопичено значний науковий, технічний та практичний досвід проведення інформаційних операцій, акцій, атак і актів при вирішенні завдань під час воєнних конфліктів, коли об'єктами інформаційного впливу, зокрема його різновиду – інформаційно-психологічного впливу, є збройні сили (військові формування) противника. Особливої важливості для України ця обставина набула напередодні та в період військової агресії проти нашої держави з боку Російської Федерації, коли гостро та відчутно проявилися наслідки негативного зовнішнього інформаційно-психологічного впливу, зокрема на особовий склад Збройних Сил (ЗС) України. Тому протидія такому впливу, передусім в інтересах забезпечення високого рівня морально-психологічного стану ЗС України, є актуальним завданням першорядного значення.

На наш погляд, ефективною протидією негативному зовнішньому інформаційно-психологічному впливу, зокрема на особовий склад військ (сил), може бути лише за умов її реалізації на науковій основі. При цьому цю найважливішим є вибір показника ефективності, яким надалі слід управляти шляхом відповідного впливу. Таким очевидним показником ефективності протидії слід вважати рівень морально-психологічного стану ЗС України. У цьому випадку отримуємо необхідність створення системи соціального управління, де основним об'єктом управління є рівень морально-психологічного стану ЗС України.

Важливо забезпечити стійкість зазначеного управління. За законами кібернетики, стійкість управління забезпечується наявністю так званих «прямого» і «зворотного» зв'язків. Тому, зважаючи на це, а також беручи до уваги ту обставину, що рівень морально-психологічного стану ЗС України спричиняється як негативним інформаційним впливом, так і його компенсаторами, загальна кібернетична схема (модель) такого соціального управління матиме вигляд, як представлено на *рисунку 1*.

Наведена модель може найповніше забезпечити активну та адаптивну протидію негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад військ (сил) з такими її *обов'язковими фазами*:

- виявлення впливу;
- оцінювання рівня впливу;
- формування висновків з оцінки рівня впливу та рішення щодо необхідності протидії;
- планування заходів протидії впливу, затвердження плану заходів протидії;
- реалізація заходів протидії впливу відповідно до плану;
- контроль дієвості реалізованих заходів протидії впливу та їх коригування.

Модель за схемою на *рисунку 1* діє ефективно в тому разі, коли алгоритм її роботи ґрунтується на чіткій формалізації взаємодії між елементами всієї системи. Така

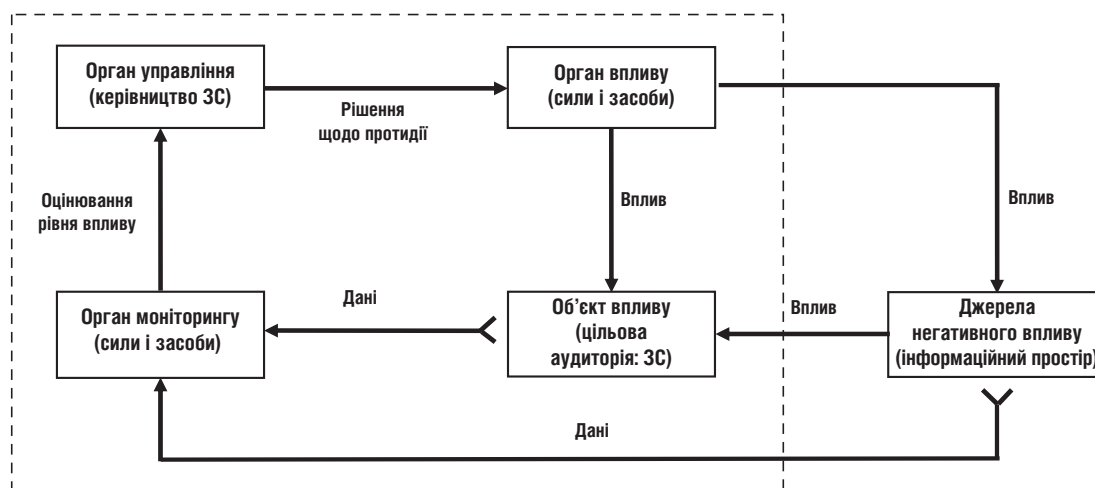

Рис. 1. Кібернетична модель реалізації протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад військ (сил)

взаємодія, у свою чергу, потребує відповідних кількісних вимірювань, особливо параметрів (характеристик), які стосуються стану цільової аудиторії й у нашому випадку є об'єктом управління.

На практиці ця модель в Міністерстві оборони України та ЗС України частково реалізується в межах контуру, окресленого штриховою лінією. При цьому оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу здійснюється за його наслідками, тобто «постфактум», та опосередковано – через рівень морально-психологічного стану особового складу ЗС України, який є індикатором *сукупного інформаційного впливу* на армійські цільові аудиторії, *котрий уже відбувся*. Таке оцінювання визначає *якісний узагальнений рівень* за висновком «здатний» чи «не здатний» (виконувати завдання за призначенням) [1].

Однак цього недостатньо для *здійснення випереджувальних стабілізаційних заходів* (серед них мають бути заходи впливу як на особовий склад ЗС України, так і на шкідливі інформаційні джерела), оскільки подібний підхід *не передбачає кількісного оцінювання й аналізу динаміки* такого впливу, зокрема негативного, джерелом якого є інформаційний простір. Це слід вважати недоліком чинної сьогодні системи, що спричиняє проблему та потребує зусиль для її розв'язання шляхом запровадження дієвих процедур моніторингу інформаційного простору держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій [2–10] показує, що існує чимало високопрофесійних робіт щодо технічних аспектів впливу на соціальні об'єкти з метою стабілізації їхнього стану, але результатів досліджень з позицій кібернетичного принципу управління станом таких об'єктів явно бракує. Результати аналізу також свідчать про те, що методична складова стосовно моніторингу інформаційного простору держави в інтересах виявлення та оцінювання інформаційного впливу в кількісному вимірі на певну цільову аудиторію, зокрема військову, ще не має розвитку.

Зважаючи на зазначене, **метою** статті є обґрунтування підходу для створення методики виявлення та оцінювання негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗС України в кількісному вимірі в інтересах реалізації кібернетичної моделі протидії такому впливу та забезпечення здійснення випереджувальних стабілізаційних заходів.

Виклад основного матеріалу. Чинним військовим стандартом [11] встановлено, що інформаційно-психологічний вплив – це цілеспрямоване інформаційне втручання у свідомість (підсвідомість) цільової аудиторії з метою корекції її поведінки та (або) світогляду, зміни морально-психологічного стану. Сучасними регульованими інструментами інформаційно-психологічного впливу можуть бути технічні засоби (передусім радіо, телебачення, соціальні комп'ютерні мережі), друкована продукція, публічна голосова агітація, агентурна діяльність. Нерегульованими інструментами такого впливу є вербальне спілкування між людьми (у нашому випадку – військовослужбовцями) та їхнє власне спостереження певної реальності. Результатом сприйняття інформації може бути виникнення в особи чи загалом у певного соціального колективу (цільової аудиторії) позитивних або негативних емоцій, почуттів та реакцій (дій), які можуть бути спрямовані на зміну їхньої здатності до активного опору, послаблення чи посилення волі, створення відчуття відчаю, страху, невпевненості або хоробрості, сміливості, рішучості тощо, що в підсумку визначає рівень морально-психологічного стану особи чи цільової аудиторії загалом.

Підрив морально-психологічного стану військ спричиняється негативним інформаційно-психологічним впливом, який може здійснюватися на військові цільові аудиторії як вибірково (на штаби військового керівництва, командні пункти, центри управління, спеціалізовані армійські об'єкти інформаційної діяльності, редакції (офіси) ЗМІ військових формувань, а також на окремих

посадових осіб), так і загалом (на весь особовий склад збройних сил та інших військових формувань або окремих частин і підрозділів цих формувань).

Для методичного оцінювання рівня негативного (деструктивного) інформаційно-психологічного впливу на збройні сили потрібно мати певну сукупність показників, а для визначення його значущості, аж до критичного (допустимого) значення, – відповідні критерії. Виходячи з того, що інформаційні процеси відбуваються в інформаційному просторі держави та доходять до особового складу військових формувань і залишають певне відображення у свідомості військовослужбовців, можна стверджувати, що для кількісного оцінювання рівня такого впливу доцільно застосувати показник його інтенсивності як інтегральну характеристику дії на особовий склад військ усієї сукупності інформаційних процесів за певний період часу ΔT

$$\text{Інтенсивність } \chi = \frac{\text{Міра дії процесу}}{\Delta T} . \quad (1)$$

Значення показника інтенсивності χ за період часу ΔT може приймати певні значення – від мінімальних і вище. Тоді умовно динаміку ескалації інтенсивності загального деструктивного інформаційного процесу в інформаційному просторі держави за деякий період часу ΔT стосовно особового складу військ можна умовно представити ступінчатою функцією рівнів, які слід вважати частковими показниками впливу, як це показано на *рисунку 2*. При цьому переходу на кожен з рівнів доцільно поставити у відповідність певний критерій за шкалою оцінок χ : χ_1, \dots, χ_5 .

Введемо необхідні поняття, що дають змогу зрозуміти сутність часткових показників рівня деструктивного інформаційно-психологічного впливу стосовно особового складу військ:

рівень інформаційного фону – це практична відсутність за фіксований час ΔT в інформаційному просторі держави спостереження інформаційних процесів (дій, фактів), які можуть мати негативний (підривний, руйнівний) характер стосовно особового складу військ;

рівень виклику – кількість інформаційних процесів (дій, фактів) за час ΔT , виявлених в інформаційному просторі держави, які потенційно (за певних умов) можуть

створити інформаційно-психологічну загрозу особовому складу військ;

рівень інформаційно-психологічної загрози – кількість цілеспрямованих деструктивних інформаційних процесів (дій, фактів) за час ΔT , виявлених в інформаційному просторі держави, результатом чого *може стати зниження рівня морально-психологічного стану особового складу військ*;

рівень прояву інформаційно-психологічного впливу – кількість цілеспрямованих деструктивних інформаційних процесів (дій, фактів) за час ΔT , виявлених в інформаційному просторі держави, результатом чого є *ознаки зниження рівня морально-психологічного стану особового складу військ*;

рівень збитку (відновлюваних втрат) – кількість цілеспрямованих деструктивних інформаційних процесів (дій, фактів) за час ΔT , виявлених в інформаційному просторі держави, результатом чого є *зниження рівня морально-психологічного стану особового складу військ*, яке може бути компенсоване наявними можливостями за час, достатній для ефективного виконання військами (силами) завдань за призначенням;

рівень краху морально-психологічного стану військ – кількість цілеспрямованих деструктивних інформаційних процесів (дій, фактів) за час ΔT , виявлених в інформаційному просторі держави, результатом чого є *значне зниження рівня морально-психологічного стану особового складу військ*, яке не може бути компенсоване наявними можливостями за час, достатній для ефективного виконання військами завдань за призначенням.

Слід зауважити, що рівні фону, виклику та загрози не є індикаторами виявлення впливу, яке може фіксуватися, лише починаючи з рівня прояву впливу.

Зважаючи на викладене, виникають такі запитання, що потребують вирішення в процесі розробки методики виявлення та оцінювання рівня негативного (деструктивного) інформаційно-психологічного впливу на війська:

а) як визначати інтенсивність на шкалі χ ?

б) яким має бути інтервал ΔT , достатній для спостереження інформаційних процесів (дій, фактів) в інформаційному просторі держави, суттєвих для впливу на особовий склад військ?

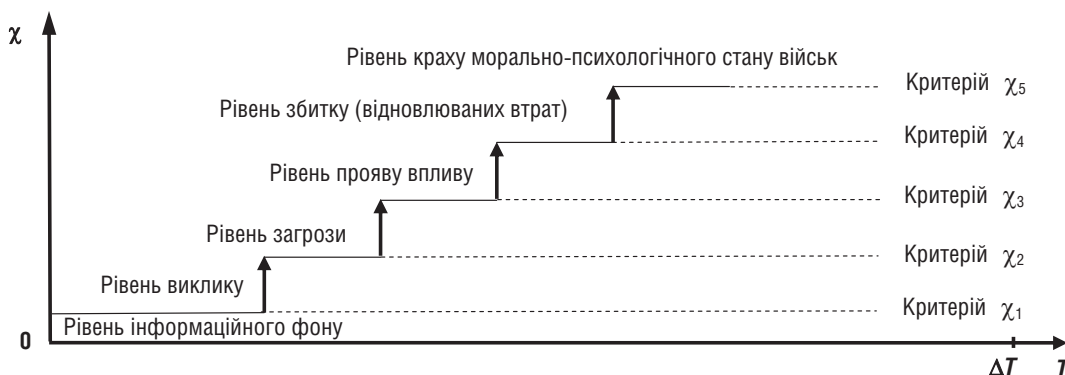

Рис. 2. Динаміка ескалації інтенсивності загального деструктивного інформаційного процесу

в) як визначити критерії χ_1, \dots, χ_5 для квантування рівнів деструктивності інформаційних процесів (дій, фактів) в інформаційному просторі держави?

Виходячи зі слабкої структурованості поставлених запитань і труднощів у зв'язку із цим встановлення безпосередніх аналітичних зв'язків між різними інформаційними процесами, які протікають в інформаційному просторі держави, для вирішення завдань прийнятним є застосування експертного методу.

Експертний метод реалізується шляхом незалежного експертного опитування (анкетування) фахівців, практична діяльність яких пов'язана з інформаційними процесами або морально-психологічним забезпеченням у ЗС України та інших військових формуваннях держави, за триетапною процедурою. Її сутність, зокрема стосовно ЗС України, полягає в такому.

Етап 1 передбачає визначення (шляхом реалізації експертного опитування):

переліку можливих інформаційних процесів (дій, фактів) в інформаційному просторі держави, суттєвих стосовно особового складу ЗС України;

періоду ΔT , достатнього для збирання статистики спостереження за проявами інформаційних процесів (дій, фактів), які можуть мати негативні наслідки для морально-психологічного стану особового складу ЗС України.

За результатами аналізу анкет від експертів отримують класифікаційний перелік інформаційних процесів (дій, фактів), котрі, виникаючи в інформаційному просторі держави, можуть мати негативний вплив на особовий склад військ, а також середньозважене значення часу ΔT , який дає підставу для проведення моніторингу в інформаційному просторі держави не менш ніж за такий термін для збирання фактів перебігу інформаційних процесів та їх аналізу.

Результати, отримані після виконання етапу 1 (оброблено понад 130 анкет експертів з різним рейтингом), є такими.

Класифікаційний перелік можливих інформаційних процесів (дій, фактів), які спричиняють інформаційно-психологічний вплив на особовий склад військ, наведений у *таблиці 1*.

Таблиця 1

Класифікаційний перелік можливих інформаційних процесів (дій, фактів), які спричиняють інформаційно-психологічний вплив на особовий склад військ

№	Види інформаційних процесів (дій, фактів)
1	Поширення ЗМІ* повідомлень про нові досягнення у воєнно-технічній сфері у віддаленій країні**.
2	Поширення ЗМІ повідомлень про нові досягнення у воєнно-технічній сфері в сусідній країні.
3	Повідомлення (коментарі) ЗМІ щодо можливих намірів агресивного характеру з боку певних суб'єктів: а) держав; б) окремих організацій; в) окремих неофіційних осіб, що може мати негативні наслідки для інформаційної інфраструктури воєнної сфери, обороноздатності держави та національної безпеки загалом
4	Повідомлення ЗМІ про заяви офіційних осіб щодо можливих намірів агресивного характеру, які можуть мати негативні наслідки для інформаційної інфраструктури воєнної сфери, обороноздатності держави та національної безпеки загалом: а) іноземних ЗМІ про агресивні заяви офіційних осіб віддалених держав; б) іноземних ЗМІ про агресивні заяви офіційних осіб сусідніх держав; в) національних ЗМІ про агресивні заяви офіційних осіб віддалених держав; г) національних ЗМІ про агресивні заяви офіційних осіб сусідніх держав
5	Отримання (наявність) достовірної інформації про наміри агресивного характеру віддалених держав, які можуть мати негативні наслідки для інформаційної інфраструктури воєнної сфери, обороноздатності держави та національної безпеки загалом

* Тут і далі в тому числі електронні ЗМІ в Інтернеті та соціальних мережах.

** Не межує з Україною.

№	Види інформаційних процесів (дій, фактів)
5	Отримання (наявність) достовірної інформації про наміри агресивного характеру віддалених держав, які можуть мати негативні наслідки для інформаційної інфраструктури воєнної сфери, обороноздатності держави та національної безпеки загалом
6	Отримання (наявність) достовірної інформації про наміри агресивного характеру сусідніх держав, які можуть мати негативні наслідки для інформаційної інфраструктури воєнної сфери, обороноздатності держави та національної безпеки загалом
7	Насичення вітчизняного інформаційного простору продукцією для впливу на індивідуальну та масову свідомість особового складу національних військових формувань (з боку іноземних ЗМІ, провокативних національних ЗМІ, непатріотичної частини населення власної держави) з метою послаблення їхньої готовності до оборони держави та погіршення іміджу збройних сил, а також військової служби шляхом: а) поширення інформації (дезінформація або спотворення інформації), що дискредитує історичне минуле держави, її військово-політичне керівництво та збройні сили, технологічні можливості держави, її спроможність протистояти воєнним загрозам; б) поширення викривленої, недостовірної та упередженої інформації, яка дискредитує органи військового управління, керівний склад, діяльність військових частин і підрозділів, військову службу та військовий обов'язок; в) заклику до вигідних протипорочій стороні (зловмисних) дій військового керівництва (штабів військових частин, командних пунктів, центрів управління, спеціалізованих армійських об'єктів інформаційної діяльності); г) підбурювання до суспільно-політичних, міжетнічних та міжконфесійних конфліктів серед особового складу військових формувань держави.

Продовження таблиці 1

№	Види інформаційних процесів (дій, фактів)
8	Те саме за п. 7 – із застосуванням противником спеціальних військових сил та засобів інформаційно-психологічного впливу (підпункти а, б, в, г)
9	Здійснення противником інформаційно-психологічного тиску на військовослужбовців через індивідуальні технічні засоби комунікації, а також родинні (дружні) зв'язки
10	Діяльність іноземних спецслужб, зокрема: агентурні дії щодо примушування до прийняття рішень (діяльності), вигідних противнику (погрози, навіювання, переконання, підкуп тощо); прихована агітаційна підтримка опозиційних, етнічних та конфесійних рухів антидержавного характеру
11	Інформаційна діяльність існуючих опозиційних рухів, політичних партій, об'єднань, блоків з метою втягування особового складу військових формувань у політичні процеси в державі, зокрема в підтримку сепаратизму або зміни конституційного ладу (блокування військових частин, залякування, підбурювання, акцентовані заклики тощо)
12	Поширення інформаційних продуктів вітчизняними ЗМІ (громадського спрямування, державних, приватних), які провокують загострення внутрішніх протиріч, напруженість у суспільстві, а також пацифізм, нехтування національними культурними й державними цінностями, що негативно впливає на свідомість (підсвідомість) особового складу військових формувань
13	Те саме за п. 12 – суб'єктами блогосфери та соціальних мереж
14	Пропаганда ворожих державі національних ідей через поширення науково-популярних і художніх фільмів, публіцистичних матеріалів, літератури, текстових музичних творів та творів образотворчого мистецтва, зокрема зарубіжного походження
15	Поширення агітаційних матеріалів на користь протиборчої сторони в місцях дислокації частин і підрозділів військових формувань держави
16	Публічні прояви неузгодженості поглядів та дій воєнно-політичного керівництва держави в кризових ситуаціях
17	Неупереджене поширення національними ЗМІ, а також суб'єктами блогосфери та соціальних мереж інформації про наміри дій власних збройних сил
18	Умисне перешкодження національним засобам теле- і радіомовлення (відключення, постановка радіозавад, блокування мереж тощо)
19	Прояви мирного спротиву місцевого населення діям військ (сил) у місцях виконання ними бойових завдань (демонстрації протесту або підтримки ворожої сторони)
20	Прояви агресивного спротиву місцевого населення діям військ (сил) у місцях виконання ними бойових завдань (протест із застосуванням зброї)
21	Власні спостереження військовослужбовцями результатів бойових дій: а) втрат противника; б) втрат власних частин і підрозділів
22	Невідповідність офіційної інформації в національних ЗМІ реальній картині бойових дій

Середньозважене значення часу ΔT для збирання достатньої статистики спостереження за проявами в інформаційному просторі України інформаційних процесів (дій, фактів), отримане на основі статистичної обробки висловлювань експертів з урахуванням їхнього рейтингу, склало приблизно сім місяців. З метою отримання більш сталої статистики в дослідженні обрано термін моніторингу $\Delta T = 1$ рік. Отримане значення ΔT є відповіддю на друге наведене вище запитання. Відповіді на інші запитання а) і в) отримуються на наступних етапах експертної процедури.

Етап 2 передбачає:

а) визначення ваги α_i^* інформаційних процесів (дій, фактів), суттєвих стосовно особового складу ЗС України відповідно до визначених класифікаційних ознак у таблиці 1 (усього 22 класи і 17 підкласів);

б) збирання статистики негативних інформаційних процесів (дій, фактів) в інформаційному просторі держави стосовно особового складу ЗС України за період $\Delta T = 1$ рік та її вагова обробка.

Різні інформаційні процеси (дії, факти) в інформаційному просторі держави мають неоднакове значення за наслідками впливу на цільові аудиторії військ. Це означає, що кількісна міра χ повинна мати «ваговий відтінок» кожної зі складових переліку, які проявляються в інформаційному просторі держави за час ΔT . Тому визначається ваговий рівень кожного виду деструктивних інформаційних процесів (дій, фактів), внесених в експертно визначений перелік (табл. 1).

Ця операція виконується на основі експертного опитування фахівців шляхом заповнення відповідним чином *розрахункової матриці* (табл. 2), де кожен j -й експерт дає оцінку небезпеки (ризик) від кожного i -го деструктивного інформаційного процесу (дії, факту) α_{ij} на шкалі, наприклад, від 0 до 100. Крайній правий стовпець матриці визначає усереднене значення висловлювань експертів α_i^* , $i = \overline{1, n}$, яке й приймається за «вагу» кожного з узятих до уваги деструктивних інформаційних процесів (дій, фактів), що можуть мати наслідки для морально-психологічного стану військ.

Таблиця 2

Розрахункова матриця експертного вагового оцінювання деструктивних інформаційних процесів (дій, фактів)

$i \backslash j$	1	2	...	j	...	$m-1$	m	$\alpha_i^* = \frac{1}{m} \sum_j \alpha_{ij}$
1	α_{11}	α_{12}	...	α_{1j}	...	$\alpha_{1,m-1}$	α_{1m}	α_1^*
2	α_{21}	α_{22}	...	α_{2j}	...	$\alpha_{2,m-1}$	α_{2m}	α_2^*
...
I	α_{i1}	α_{i2}	...	α_{ij}	...	$\alpha_{i,m-1}$	α_{im}	α_i^*
...
$n-1$	$\alpha_{n-1,1}$	$\alpha_{n-1,2}$...	$\alpha_{n-1,j}$...	$\alpha_{n-1,m-1}$	$\alpha_{n-1,m}$	α_{n-1}^*
n	α_{n1}	α_{n2}	...	α_{nj}	...	α_{nm-1}	α_{nm}	α_n^*

m – кількість експертів;

n – кількість деструктивних інформаційних процесів (дій, фактів), узятих до уваги.

Виходячи з того, що за функціональними ознаками деструктивні інформаційні процеси (дії, факти) є незалежними, їхній «зважений» рівень інтенсивності за період ΔT можна визначити за адитивною функцією виду

$$\chi = \sum_i \alpha_i^* K_i; \quad i = \overline{1, n}, \quad (2)$$

де K_i – кількість випадків прояву i -го деструктивного інформаційного процесу (дії, факту) за час ΔT в інформаційному просторі держави.

Таким чином, формула (2) дає відповідь на перше запитання (щодо порядку визначення рівня інтенсивності χ).

З використанням формули (2) і врахуванням *таблиці 1* на основі анкетування експертів (понад 70 анкет) та результатів статистичної обробки їхніх висловлювань отримано розрахункову матрицю зі стовпцем вагових оцінок α_i^* (з погляду негативності впливу) на шкалі від 0 до 100 класифікаційного ряду інформаційних процесів (дій, фактів), представлену в *таблиці 3*.

Таблиця 3

Матриця вагових оцінок класифікаційного ряду

№ позиції класифікаційного ряду	Середнє α_i^*	№ позиції класифікаційного ряду	Середнє α_i^*
1	40	9	68
2	57	10а)	62
3а)	59	10б)	52
3б)	40	11	54
3в)	28	12	54
4а)	28	13	57
4б)	48	14	56
4в)	36	15	46
4г)	61	16	61
5	48	17	56
6	66	18	54
7а)	60	19	72
7б)	59	20	72
7в)	58	21а)	55
7г)	57	21б)	78
8а)	66	22	77
8б)	64		
8в)	65		
8г)	62		

За період збирання статистики $\Delta T = 1$ рік (квітень 2014 р. – березень 2015 р.) отримано, оброблено та класифіковано близько 15000 інформаційних повідомлень з різних джерел інформації із загальною ваговою оцінкою приблизно 1 000 000 балів (за формулою (2)), що є мірою дії сукупного інформаційного процесу за період ΔT та відповідає базовій формулі (1).

З отриманням цього числа балів виникає можливість квантування критеріальних рівнів інтенсивності χ_1, \dots, χ_5 (за період ΔT) за кількісною «ваговою» ознакою, тобто вирішення зазначеного вище третього запитання.

Етап 3 – визначення критеріальних рівнів інтенсивності χ_1, \dots, χ_5 (за період ΔT).

Незалежний аналіз наслідків від деструктивних інформаційних процесів (дій, фактів) за період ΔT дає змогу визначити індивідуальні (експертні) значення критеріїв квантування рівнів деструктивності загального інформаційного процесу χ_1, \dots, χ_5 , які заносяться в критеріальну матрицю (*табл. 4*).

Таблиця 4

Критеріальна матриця

$s \backslash j$	1	2	...	j	...	$m-1$	m
1	χ_{11}	χ_{12}	...	χ_{1j}	...	$\chi_{1,m-1}$	χ_{1m}
2	χ_{21}	χ_{22}	...	χ_{2j}	...	$\chi_{2,m-1}$	χ_{2m}
3	χ_{31}	χ_{32}	...	χ_{3j}	...	$\chi_{3,m-1}$	χ_{3m}
4	χ_{41}	χ_{42}	...	χ_{4j}	...	$\chi_{4,m-1}$	χ_{4m}
5	χ_{51}	χ_{52}	...	χ_{5j}	...	$\chi_{5,m-1}$	χ_{5m}

Висловлювання m експертів, занесені до критеріальної матриці, можуть бути усереднені за кожним із п'яти критеріїв (*рис. 2*):

$$\chi_s^* = \frac{1}{m} \sum_j \chi_{sj}; \quad s = \overline{1, 5}, \quad (3)$$

які є базовими для визначення рівня інтенсивності загального деструктивного інформаційного процесу, а отже, рівня його негативної значущості стосовно об'єкта впливу (особового складу збройних сил).

Для отримання критеріальної матриці (*табл. 4*) експертам (понад 30 осіб) запропонована анкета з двома запитаннями такого змісту.

1. Якому, на Ваш погляд, рівню впливу на особовий склад військ, виходячи із Вашої особистої оцінки морально-психологічного стану особового складу ЗС України за цей період ($\Delta T = 1$ рік: квітень 2014 р. – березень 2015 р.), відповідає отримана сума балів 1 000 000 (наведіть варіант Вашого рішення на схемі *рисунка 1*)?

2. Якій, на Ваш погляд, кількості оціночних балів, що отримуються за період спостереження $\Delta T = 1$ рік, повинні відповідати квантові рівні на схемі *рисунка 1*, якщо Вами визначений у першому запитанні рівень відповідає значенню 1 000 000 балів (позначте цифрою кожен рівень)?

Перше запитання цієї анкети дало експертам можливість установити власну точку відліку на шкалі інтенсивності (*рис. 1*), відносно якої відповіддю експертів на друге запитання анкети отримуються дані для критеріальної матриці (*табл. 4*).

На основі отриманих даних критеріальної матриці (*табл. 4*) шляхом статистичної обробки (формула (3)) отримуються значення критеріїв χ_1, \dots, χ_5 , якими кількісно визначаються діапазони знаходження часткових показників оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ у розрахунку на один рік. Цей кінцевий результат демонструє *рисунк 3*.

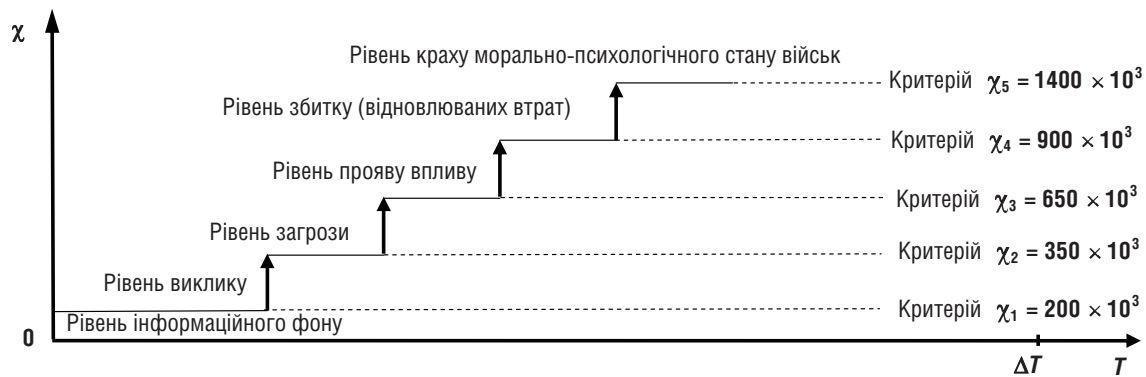

Рис. 3. Квантовані рівні інтенсивності загального деструктивного інформаційного процесу (за період $\Delta T = 1$ рік)

Зазначений результат дає відповідь на третє запитання (стосовно визначення квантових рівнів оцінювання часткових показників рівня впливу).

Таким чином, у результаті наведених вище попередніх дій отримано *теоретичну основу для реалізації методики* виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ, яка має такі складові:

1) рівень впливу визначається через «зважену» інтенсивність сукупного інформаційного процесу, який спостерігається в інформаційному просторі держави та доступний до особового складу збройних сил;

2) частковими показниками негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад збройних сил можуть бути такі рівні інтенсивності сукупного інформаційного процесу:

- інформаційного фону (шуму);
- виклику (інформаційно-психологічного);
- загрози (інформаційно-психологічної);
- прояву інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ;
- збитку (відновлюваних втрат) у морально-психологічному стані військ;
- краху морально-психологічного стану військ;

3) класифіковано та зведено в єдиний реєстр (*табл. 1*) найхарактерніші види інформаційних процесів (дій, фактів), які можуть впливати на свідомість, а отже, на морально-психологічний стан військовослужбовців;

4) визначено «вагу» кожної класифікаційної позиції за видами інформаційних процесів (*табл. 3*);

5) визначено діапазон «вагової ціни» кожного часткового показника негативного впливу на особовий склад військ за період спостереження інформаційних процесів та морально-психологічного стану військ $\Delta T = 1$ рік (*рис. 3*, критерії χ_1, \dots, χ_5).

Отримана теоретична основа дає змогу доволі просто реалізувати методику виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ шляхом процедури *масштабування в часі спостереження*, тобто через набір статистики

інформаційних процесів та їх обробку не за період $\Delta T = 1$ рік, а за значно менший термін Δt ($\Delta t \ll \Delta T$), наприклад, за місяць чи тиждень, через реалізацію алгоритму:

$$\chi_s = \chi \frac{\Delta T}{\Delta t}, \quad i = \overline{1,5}, \quad (4)$$

де інтенсивність χ обчислюється за період $\Delta t \ll \Delta T$.

Наприклад, якщо за $\Delta t = 1$ тиждень отримано число балів 3000, то, застосувавши формулу (4), отримаємо:

$$\chi_s = 3000 \times 365 / 7 \approx 156,5 \times 10^3 \text{ (балів)}.$$

Отримане число балів свідчить, що рівень негативного інформаційно-психологічного впливу за один тиждень перебуває в межах інформаційного фону (*рис. 3*) і фактично не впливає на зниження морально-психологічного стану особового складу збройних сил.

Якщо ж за $\Delta t = 1$ тиждень отримано число балів 13500, то, застосувавши формулу (4), отримаємо:

$$\chi_s = 13500 \times 365 / 7 \approx 704 \times 10^3 \text{ (балів)}.$$

Отримане число балів свідчить, що рівень негативного інформаційно-психологічного впливу перебуває в межах прояву впливу (*рис. 3*), за якого морально-психологічний стан особового складу збройних сил починає знижуватися. Причому слід зауважити, що лише в цьому діапазоні значень показника χ_s та, відповідно, вище нього, можна вести мову про виявлення власне негативного впливу (за ознаками незначного чи більш суттєвого зниження морально-психологічного стану військ).

Висновки

1. Застосування наведеного теоретичного підходу дає змогу реалізувати методику, яка створює можливість оцінити в кількісному вимірі рівень інформаційно-психологічного впливу на особовий склад збройних сил за відносно короткий проміжок часу. Це забезпечить створення умов для відповідного органу військового управління, щоб найбільш об'єктивно прогнозувати можливі наслідки та адекватно й на випередження реагувати (протидіяти) на негативні процеси. Тому цю методику слід розглядати

як невід'ємний елемент підсистеми моніторингу ситуації в загальному кібернетичному контурі системи протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад, зокрема ЗС України, – головному механізмі управління процесом стабілізації морально-психологічного стану військ (сил).

2. Запропонований методичний підхід має універсальний характер, а тому може бути застосований при розробці аналогічних методичних засобів не лише стосовно воєнної сфери, а й до всієї соціальної системи держави, включаючи людський фактор органів державного управління, зокрема в інтересах забезпечення внутрішньополітичної стабільності.

3. Подальші дослідження стосуватимуться процесу верифікації розробленої методики, а також обґрунтування пропозицій щодо шляхів її впровадження в практику структурних підрозділів Міністерства оборони України та ЗС України.

Перелік літератури

1. Наказ ГШ ЗС України № 153 «Про затвердження Інструкції з оцінювання морально-психологічного стану особового складу ЗС України» від 29 квітня 2017 р. (зі змінами, внесені наказом ГШ ЗС України № 287 від 16 серпня 2017 р.).

2. *Корнев М. Н.* Соціальна психологія: підручник / М. Н. Корнев, А. Б. Коваленко. – К., 1995. – 304 с.

3. Информационно-психологическая и психотронная война: хрестоматия / под общ. ред. А. Е. Тараса. – Минск : Харвест, 2003. – 432 с.

4. *Дзюба М. Т.* Деякі аспекти протидії негативному інформаційно-психологічному впливу в ході миротворчої місії підрозділів Збройних Сил України / М. Т. Дзюба, М. І. Оніщук // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – К. : ВІКНУ, 2006. – С. 25–28.

5. *Колесников А.* Информационная безопасность войск и защита личного состава от негативного информационно-психологического воздействия / А. Колесников // Ориентир [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://group32441.narod.ru/files/ogp/001_oporn_konspekt/2007/2007-10-3.html.

6. Проблеми захисту інформаційного простору України: монографія / В. П. Горбулін, М. М. Биченок. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 136 с.

7. Вооруженные силы зарубежных государств: информационно-аналитический сборник / А. Н. Сидорин, Г. М. Мингалин, В. М. Прищепов, В. П. Акуленко. – М. : Воениздат, 2009. – 528 с.

8. Социальные сети: модели информационного влияния, управления и противоборства / Д. А. Губанов, Д. А. Новиков, А. Г. Чхартишвили. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2010. – 228 с.

9. Основы стратегии национальной безопасности та оборони держави: підручник / О. П. Дузь-Квятченко, Т. М. Дзюба, А. О. Рось та ін. – 2-ге вид., доп. і випр. – К. : НУОУ, 2010. – 591 с.

10. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: підручник : у 2 ч. – Ч. 1 / [В. М. Вілко, В. М. Грицюк, В. Г. Дикун та ін.]; за заг. ред. В. В. Стасюка. – К. : НУОУ, 2012. – 464 с.

11. Військовий стандарт ВСТ 01.004.004 – 2014 (01). «Інформаційна безпека держави у воєнній сфері. Терміни та визначення» (затверджено наказом начальника Центрального управління метрології і стандартизації Збройних Сил України Озброєння Збройних Сил України – головного метролога Збройних Сил України № 1 від 27 лютого 2014 р.).